

REKONSTRUKCIJA PODOBE ANTIČNEGA PTUJA

IVA MIKL CURK

Če skušamo rekonstruirati podobo antičnega Ptuja, naletimo na celo vrsto nejasnosti, vendar je nekako v 70 letih intenzivnega raziskovalnega dela arheologija zbrala dovolj podatkov, da je taka rekonstrukcija možna. Mnogokrat pa si je težko ustvariti pravilno podobo iz člankov, raztresenih po strokovni literaturi ali v nemščini objavljene karte Ptuja. Zato poskusimo na tem mestu zbrati najvažnejše podatke v zgoščeni obliki.

Vsi viri govorijo o tem, da moramo mestno jedro iskati vsaj v času, ko je Poetovio postal kolonija — izključno civilno mesto — in ko je dosegel svoj največji obseg, torej nekako v II. in III. stoletju, na območju mostu pod Gradom in Panoramo. Mnenje nekaterih avtorjev je drugačno,¹ arheološki sledovi pa govorijo za navedeno lociranje mestnega središča.² Naj dodam še to, da poznamo prazgodovinske najdbe v večjem številu ravno z levega dravskega brega.³ Vse to govori za predrimsko naselbino na levem dravskem bregu, ki jo je sicer rimska gradbena dejavnost uničila, a je njen obstoj vplival tudi na oblikovanje civilne naselbine še v zgodnjem času rimskega Ptuja, torej v vsem I. stoletju, prav tako kot v drugih krajih po Panoniji.⁴ Mimo tega, da moremo jedro mesta površinsko dosti jasno locirati, pa o njegovih celotnih zunanji podobi mogoče najtežje govorimo. Mestno jedro leži namreč zelo blizu antičnega brega Drave in ta je s prelaganjem svojega toka uničila velike površine rimskega mesta. Po proučevanju terena sodeč, je Drava od antike do danes preločila svoj tok skozi Ptuj najprej na zahod, nato pa se je začela zajedati v breg spet nazaj proti vzhodu.⁵ Tako seže naše poznavanje le do rekonstrukcije obrobnih predelov rimskega mestnega središča. Jugovzhodni del sedanje Vičave je prepredala Dravi vzporedna mreža pravokotno se sekajočih ulic, katerih glavne in bližje mostu so bile utrjene s temeljnimi zidci, flakovane in opremljene s kanali, delno pa jih je mogoče obdajal še portik.⁶ Ob teh ulicah so stale pomembne stavbe. V velikem kvadratem podstavku stavbe, izkopanem v območju vojašnice leta 1912, vidijo nekateri avtorji sledove utrdbe ob vhodu v mesto, nastale najbrž v poznejših obdobjih mesta, drugi spet pa podnožje sveetišča,⁷ misel, ki je nemara danes ne bi kazalo povsem zavreči. S sondiranjem v letu 1963 smo tam blizu spoznali veliko, mogoče v nadstropje zidano stavbo prislonjeno ob pobočje Panoram. Del gradbenega napisa, ki nam

ga je ohranilo srečno naključje, nam pove, da je dal stavbo zgraditi cesar Trajan koloniji Poetovio.⁸ Žal fragment napisa ne pove, kaj je stavba bila, a brez dvoma moramo zaradi visokega donatorja in to v času, ko je mesto prešlo iz vojaške v civilno upravo, videti v njej upravno ali drugo javno stavbo. Bolj južno se je teren tedaj terasasto spuščal k Dravi, o čemer nam pričajo ohranjeni in raziskani temelji stanovanjskih hiš in terasasto speljani tlaki ulic na področju sedanjega muzeja.⁹ V poznejšem času so v tem delu mesta zgradili verjetno precej velik mitrej, čigar dele poznamo.¹⁰ Stanovanjske stavbe so bile tu delno že v času I. tetrarhije (zač. IV. stol.) opuščene in na njihovem mestu so začeli pokopavati.¹¹ Mestni del, ki ga opisujemo, je bil v pozni antiki mogoče utrjen; na začetku sedanje Prešernove ulice so namreč ob robu Muzejskega trga odkrili sledove zemljene utrdbe.¹²

Grajski grič je proti jugovzhodu omejeval strnjeno mestno zazidavo v antiki. Z njegovih strmih pobočij, ki so bila v srednjem veku dostikrat preoblikovana, ne poznamo stavbnih sledov iz rimskega časa. Ohranili pa so se nam na temenu griča. V I. in II. stol. so tu stali verjetno le manjši objekti, pozneje pa je postal grad meščanom zaradi svoje lege vedno bolj zanimiv, saj je v pozni antiki, ko je rimska oblast že domala propadla, nosil utrdnico in utrjeno pribežališče.¹³ Na jugu in vzhodu od gradu sta tekli dve cesti po današnji Prešernovi in Murkovi oziroma Bezjakovi ulici in ulici dr. J. Potrča. Obe so spremljala grobišča. Zlasti bogato je bilo grobišče tam, kjer je sedaj najbolj uničeno in to je ob Prešernovi ulici do Slovenskega trga.¹⁴ O lepih nagrobnikih — stelah in grobnih edikulah — kapelicah, nam govorijo ohranjeni kosi v lapidariju muzeja in vzdani v mestni stolp. V grobišču in jugovzhodno od njega so stale le posamezne stavbe,¹⁵ zunaj njega pa tudi posamezna skladišča itd., kot bi nam to govoril tlak iz opeke opekarn XIII. Gemine legije na Titovem trgu.¹⁶ Na mestu sedanje proštije cerkve je v pozni antiki zrasla v grobišču, mogoče na grobu kakega mučenca, starokrščanska coemeterialna bazilika, katere sledovi so ohranjeni.¹⁷

Severno in vzhodno od grajskega griča je bila dolinica med gradom in Panoramo strnjeno zazidana do Grajene, verjetno s pretežno stanovanjskimi stavbami ob glavni cesti, ki je vodila skozi mesto na vzhod in tek-

la delno prav po trasi današnje ceste.¹⁸ Onstran Grajene pa je to cesto spremljalo pod obronki Mestnega vrha in mimo Ljudskega vrta spet večje grobišče, iz katerega poznamo veliko število pretežno revnejših zgodnjeantičnih grobov, delno opremljenih s stelami — nagrobniki — in razporejenih po ograjenih grobiščnih parcelah, predvsem na zemljišču blizu ceste.¹⁹ Malo dalje od ceste so našli tudi skeletne grobove v sarkofagih in tudi v lesenih, s svincem obloženih krstah.²⁰

Panorama, markantna skoraj kot grajski grič, hrani arheološke sledove strnjene, predvsem stanovanjske pozidave po vrhu in vseh položnejših pobočjih že od zgodnjih obdobij antike naprej. Med te stanovanjske hiše, delno bogato zgrajene s portiki in s termami, se vključuje malo svetišče podonavskih jezdecov in verjetno razne obrtne delavnice.²² Delno na mestu teh stavb sta pozneje zrasli domnevna bazilika in utrdba, pa tudi poznoantično grobišče, katerega tradicija je ostala živa v zgodnji srednji vek.²³ Pod Panoramo, v severozahodnem delu Vičave, je bila verjetno zazidava vse redkejša in redkejša in so prazne parcele ob cestah služile kot grobišče, kar nam dokazujejo vedno spet najdeni grobovi, sarkofagi in pepelnice.²⁴

Kot je prelaganje dravske struge uničilo važen del mestnega jedra na levem dravskem bregu, tako je uničilo morda za rekonstrukcijo mestne slike še važnejše dele mestnega jedra in sploh cele mestne četrti na desnem bregu. Tudi tam je uničena okolica mostu, še važnejše pa je, da so verjetno v celoti uničene tudi ostaline vojaškega tabora iz I. stol., stržena naselbine, in sicer na prostoru severno od Hajdine in Zg. Brega.²⁵ Mestni predel južno od tega tabora ob glavni cesti, ki je vodila skozi mesto (skozi sedanjo Hajdino po cesti na Pragersko, nato po trasi sedanje pešpoti skozi severni del Sp. Hajdine in Zg. Breg po robu terase tik nad Studenčnico) je obsegal stanovanjske in poslovne četrti mesta. Na območju sedanjega Zg. Brega severno od Mariborske ceste so stale stanovanjske hiše in manjše delavnice, v zgodnjih obdobjih antike omejene le na manjše stavbe ob cesti na most, pozneje pa obsežni stavbni kompleksi bogate gradnje. Med njimi je zrasel mitrej, ki ga navadno imenujemo tretjega.²⁶ A tudi te stavbe so bile enako, kot tiste na levem dravskem bregu, zvečine pritlične, razkošje zidave je pač segalo v širino in ne v višino. Vsi zidovi imajo namreč razmeroma šibke temelje. Bolj ko gremo proti današnji Hajdini, bolj se je tudi zidava že v prvih stoletjih širila na parcele vstran od glavne ce-

ste. Izkopavanja so odkrila med njimi precej vodnjakov, čeprav je mesto napajal vodovod, ali bolje, več vodovodov.²⁷ Severni del Sp. Hajdine na drugi dravski terasi je bil v antiki močna poslovna četrt mesta. Srečno naključje nam je ohranilo tudi njeno ime — vicus Fortunae — in imena nekaterih objektov v njem. Sporočil nam jih je najdeni napis.²⁸ V tlorisih izkopanih objektov pa moremo razbrati obsežno skladišče in vrsto stavb ob njem, manjši trg, kjer je verjetno stal Jupitrov steber, ter več manjših svetišč, ki so ob robu te mestne četrti prislonjena ob dravsko teraso kar v vrsti.²⁹ Po manj verjetni interpretaciji moremo med stavbami na malem trgu videti celo mestno kurijo, po verjetnejši pa poslovne stavbe ilirske carine in starokrščansko baziliko.³⁰ Po dokaj velikem številu grobov iz poznih obdobij antike, izkopanih v obrobni delih mestne četrti na sedanji Hajdini, med ruševinami hiš na Zg. Bregu, pa tudi v delih grobišča, ki so mestu najbližji,³¹ moremo domnevati, da je jedro mestne četrti na Hajdini enako kot del naselja ob Gradu najdalje živelo v pozno antiko.

Na podlagi naštetih podatkov si moremo mesto Poetovio torej rekonstruirati kot mesto pretežno pritličnih opečnih stavb, verjetno kot mesto z ne ravno velikim številom luksuznih javnih stavb (dokazov ni ne za obstoj javnih term, ne gledališča, ne amfiteatra), kot se zdi tudi mesto brez obzidja, utrjeno le v posameznih obdobjih na strateško zelo pomembnih točkah, predvsem pa kot razloženo mesto ob glavni prometni utripalnici in mostu, ki sta pogojila njegov nastanek in razvoj. Posamezne četrti tega predvsem v dolžino v smeri vzhod-zahod obsežno raztegnjenega mesta so se, kot vidimo iz njih tlorisov, dosti samostojno razvijale in sledile tudi v posameznih obdobjih antike zelo različnim zakonitostim razvoja. Še to moremo ugotoviti na koncu, da je mestna podoba mesta Poetovio verjetno dosti bliže npr. podobi Carnuntuma — Petronell in Deutsch — Altenburg ob Donavi kot pa Emone — Ljubljane, saj je prvega sestavljalo več, povsem samostojno se razvijajočih, med seboj ločenih mestnih delov, drugemu pa je za vso antiko zarisal obseg in tlorisno mrežo v začetku n. št. zgrajeni tabor.

OPOMBE

1. V. Šmid, Poetovio, Časopis za zgodovino in narodopisje (ČZN) XXX 1935 129 ss. — 2. B. Saria v Klemenc-Saria Archaeologische Karte von Jugoslawien, Blatt Ptuj, Zagreb 1936 (Blatt Ptuj)

33, 31; V. Skrabar Römische Funde in Pettau, Jahrbuch der Zentralkommission für Denkmalfpflege NF II 1904 189 ss; M. Abramič, Poetovio, Wien-Ptuj 1925 26. — 3. J. Korošec, Prazgodovinska naselbina na Ptujem gradu, Ljubljana, 1951, 17; inventarna knjiga mariborskega in ptujskega muzeja; B. Saria, Blatt Ptuj 30; A. Smodič, Nove latenske najdbe z Dravskega polja, ČZN XXXV 1940 1 ss. — 4. Prim. A. Móczay, Das territorium legionis und canabae in Pannonien, Acta archaeologica academiae Hungaricae III 1953 179. — 5. F. Baš, Historično geografski razvoj Ptuja, ČZN XXVIII 1933 83; B. Saria, Blatt Ptuj 30 s. — 6. B. Saria, Blatt Ptuj, 33. — 7. M. Abramič, Poetovio 26; V. Skrabar glej opombo 2. — 8. I. Mikl, O zgodovini in podobi rimskega Ptuja, Kronika 1964 74 ss. — 9. B. Saria, Nova raziskovanja po stari Petoviji, ČZN XXVIII 1933 119 ss; isti, Blatt Ptuj, 38. — 10. Ibid.; I. Mikl, Rimske najdbe iz Ptuja po l. 1954, Arheološki vestnik (AV) XI—XII 1960—1961 164 ss. — 11. B. Saria, Blatt Ptuj, 38. — 12. Isti v Pauly-Wissowas Realencyclopädie des klassischen Altertums suppl. s. v. Poetovio. — 13. B. Saria, Blatt Ptuj, 40; J. Klemenc, Ptujski grad v kasni antiki, Ljubljana 1951; J. Šašel, K topografiji Ptujkega gradu v antiki in o novih najdbah z zahodnega pobočja, Kronika 1961 120 ss.; I. Mikl-Curk, Gospodarstvo naših krajev v zgodnji antiki, AV XIX (v tisku). — 14. B. Saria, Blatt Ptuj 45. — 15. Npr. zid v kleti dvoriščne stavbe, Prešernova 7. — 16. B. Saria, Blatt Ptuj, 48. — 17. Ibid. in isti ČZN XXVIII glej opombo 9; V. Šmid, Ptujke krščanske starosvetnosti, ČZN XXXI 1936 97 ss. — 18. B. Saria, Blatt Ptuj, 37 ss; I. Mikl, AV XI—XII 153 ss; R.

Bratanič, Nove najdbe iz Ptuja, AV IV 1953 361 ss. — 19. B. Saria, Blatt Ptuj, 43; I. Mikl Curk, Urbanistični razvoj rimskega Ptuja, ČZN NV (v tisku) in inventarna knjiga ptujskega muzeja. — 20. I. Mikl Curk, glej opombo 19. — 21. M. Abramič, Jahreshefte des oesterreichischen archaologischen Institutes (OeJ) 18, 1914, Beiblatt 89 ss. — 22. M. Abramič OeJ glej opombo 21; P. Korošec, Arheološka poročila, Dela SAZU 3 1950 75 ss. — 23. Opomba 22; I. Mikl Curk, Poznoantično grobišče na Zg. Bregu v Ptuj, ČZN NV II 1967 60. — 24. B. Saria, Blatt Ptuj, 35, 41; inventarna knjiga ptujskega muzeja. — 25. B. Saria, Blatt Ptuj, 54; isti, Blatt Rogatec, Zagreb 1937, 22, 27, 28; V. Šmid, Poetovio, ČZN XXX 1935 129 ss; M. Abramič, OeJ 18 1914 Beiblatt 139 ss; I. Mikl, K topografiji rimske mestne četrti na današnjem Zg. Bregu v Ptuj, AV XV—XVI 1964—1965 259 ss. — 26. V. Skrabar glej opombo 2 in isti, Römische Funde aus Pettau, Mitteilungen der Zentralkommission 3. F. IV 1905 310; B. Saria, Blatt Ptuj 51 in isti, Römische Lampenmodelle aus Pettau, Germania XIX 1935 32 in isti v Hoffiller-Saria, Antike Inschriften aus Jugoslawien I, Zagreb 1937, 3. mitrej; M. Abramič, Poetovio 172; I. Mikl AV XV—XVI 259 ss. — 27. Ibid.; inventarna knjiga muzeja v Gradcu; B. Saria, Blatt Ptuj 51; M. Abramič, Poetovio 162; S. Pahič-J. Šašel, Začasno poročilo o raziskovanju rimskega kanala v Grajski dolini v Ptuj, AV I 1950 204 ss. — 28. Corpus inscriptionum latinarum (CIL) III 10875. — 29. V. Šmid, ČZN XXX 1935 129 ss; B. Saria, Blatt Ptuj 56—68; M. Abramič, Poetovio 162. — 30. Glej opombo 29. — 31. B. Saria, Blatt Ptuj 57,

